

МАКРОИҚТИСОДИЙ БАРҚАРОР РИВОЖЛАНИШДА БЮДЖЕТ-СОЛИҚ СИЁСАТИНИНГ ЎРНИ

Садриддинова Севинчхон Садриддин қизи

Тошкент давлат иқтисодиёт университети

Макроиқтисодий таҳлил ва прогностлаштириш кафедраси

1-курс магистри

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада Ўзбекистонда бюджет-солиқ сиёсатининг хусусиятлари кўриб чиқилади. Миллий иқтисодиётни ривожлантиришда фискал сиёсатни такомиллаштиришнинг энг муҳим тамойиллари асослаб берилган.

Калит сўзлар: бюджет-солиқ сиёсати, бюджет, консолидациялашган бюджет, даромадлар, харажатлар, прогноз, молия, миллий иқтисодиёт.

Макроиқтисодий барқарор ўсишга эришиш учун давлат муҳим стратегик йўлни танлаши зарур бўлади. Бу муаммони ҳал этишда фискал сиёсатни тартибга солиш муҳим ўрин тутди. Ўзбекистонда амалга оширилаётган ислохотлар микёсида давлат бюджет тизими, бюджетлари ижроси, солиқлар таркиби ва солиқ тизими назоратда ислохотлари муҳим ўринни эгаллаган. Шулар қаторида давлат бюджети ижросида ғазначилик тизимини жорий этиш, унинг ташкилий ва меёрий-ҳуқуқий тизимини такомиллаштириш, унинг таррақий этишининг йўналишларини ўрганиш муҳим аҳамият касб этади. Ўзбекистонда амалга оширилаётган ислохотларнинг мисолида давлат молиясини бошқаришни ислох қилиш соҳасидаги амалга оширилаётган ютуқлар қаторида, ғазначилик тизимининг жорий қилиниши, ва бу борада қўлга киритилаётган ютуқлар ислохотлар самарасининг далолатдир. Шунини айтиш лозимки, иқтисодиётнинг узок муддат давомида юқори суръатлар билан ўсиши барқарор иқтисодий ўсиш ҳисобланади.

Макроиқтисодий барқарор ўсиш бу – иқтисодиётнинг муҳим кўрсаткичлари мувозанатда бўлиши демакдир, яъни энг муҳим кўрсаткич бўлган Ялпи ички маҳсулот (ЯИМ), шунингдек, Ялпи талаб, Ялпи таклиф, тўлов баланси, жамғарма ва инвестициялар шулар жумласига киради.

Президентимиз Шавкат Мирзиёев томонидан 2020-йил ва кейинги йилларда иқтисодиёт соҳасида амалга оширилиши зарур бўлган дастурий ва мақсадли вазифаларни кўрсатиб ўтди. Шу вазифалар жумласидан, бюджет маблағларининг мақсадли ва оқилона сарфланиши устидан назоратни

кучайтириш зарурлигини, жорий йилда давлат ташқи қарзи белгиланганлиги ва бундан буён халқаро молия ташкилотларидан олинадиган маблағларни қайтариш чора-тадбирлари кўрилиши лозимлигини белгилаб берилди.¹

Бюджет-солиқ сиёсатининг макроиқтисодий барқарор ривожланишга таъсир қилиш механизмларининг ўзига хослиги шундаки, у ўзгарганда пайдо бўладиган турли хил ижобий ва салбий таъсирлар мавжуд бўлади ва улар вақт ўтиши билан сезиларли даражада билдиради. Ижтимоий соҳага йўналтирилган реал харажатларнинг ошиши инсон капитали сифатини ва ўрта муддатли истиқболда иқтисодий ривожланиш суръатларини оширади. Бошқа томондан олиб қараганда, бюджетнинг кўшимча харажатлари солиқ ставкасини оширишни талаб қилади, бу эса халққа хусусий товарларни ишлаб чиқариш ва даромаднинг камайишига олиб келади. Натижада жамғармаларнинг камайиши ва инвестицион ҳолатнинг ёмонлашувига олиб келади. Шунингдек, бошқа факторларнинг кўтарилиши иқтисодий ўсишга тўсқинлик қилади, яъни инфляция ҳолатининг ёмонлашуви, фоиз ставкасининг ошиши ва пул эмиссиясининг ошиб кетиши сабаб бўлиши мумкин.

Бюджетнинг барқарорлиги мамлакат иқтисодиёти ва энг аввало, унинг социал соҳаси ҳолатини характерлайдиган энг муҳим кўрсаткичлардан биридир.²

Бюджет-солиқ сиёсат бу – ноинфляцион ЯИМ ишлаб чиқариш шароитида иқтисодиётда тўлиқ бандликни, тўлов балансининг мувозанатини ва иқтисодий ўсишни таъминлашга қаратилган давлат харажатлари ва солиқларини ўзгартиришни ўз ичига олган чора тадбирлар тушунилади.³

Бизнинг мамлакатимизда замонавий бюджетни барпо этиш мустақиллигимизнинг дастлабки кунлариданоқ бошланган эди. Бу нарса мамлакат иқтисодиёти олдида турган жуда кескин ўзгаришларни амалга ошириш шароитида содир бўлиб, улар ўз навбатида, бюджетнинг олдида турган биринчи даражали вазифаларни ҳам аниқлаб берди. Уларнинг орасида Ўзбекистон иқтисодиётини хўжалик юритишнинг бозор шароитларига мослаштириш, иқтисодий барқарорликни таъминлаш ва миллий иқтисодиётда инвестицион фаолликни рағбатлантириш алоҳида ўринни эгаллайди.

Давлат бюджети мамлакатни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришда марказий ўринни эгаллайди. Бу қонун мақомига эга бўлган давлатнинг

¹ www.president.uz

² Налоговая политика государства : учебник и практикум для академического бакалавриата / Н. И. Малис [и др.] ; под ред. Н. И. Малис. — 2-е изд., перераб. и доп. — М. : Издательство Юрайт, 2018. — 361 с

³ Makroiqtisodiyot. O`quv qo`llanma. Djumayev.Z.A.- T: “Innovatsion rivojlanish nashriyot - matbaa uyi”, 2018. - 279 bet.

даромадлари ва харажатларини кўрсатадиган молиявий режадир. Давлат бюджети ва унинг ижроси тўғрисидаги ҳисобот кўрсаткичлари асосида мамлакатдаги иқтисодий вазиятнинг моҳиятини аниқлаш, ҳукумат томонидан белгилаб берилган устувор вазифалар рўйхатини тузиш, улар томонидан қабул қилинган қарорлар сифатини баҳолаш мумкин.

Ўзбекистон Республикасининг Давлат бюджети (Давлат бюджети) — давлатнинг давлат вазифалари ва функцияларини молиявий жиҳатдан таъминлаш учун мўлжалланган марказлаштирилган пул жамғармаси.¹

Давлат бюджети таркибан умумдавлат (ёки марказий) бюджети (мамлакат миқёсидаги умумий даромадлар ва харажатлар йиғиндиси) ва маҳаллий (муниципал) бюджет (ҳудудий тузилмалар — ўлка, вилоят, туман ва ҳ.к. доирасидаги пул даромадлари ва харажатлари)га бўлинади. Бюджет даромадлари солиқлар, солиқдан ташқари йиғимлар, давлат заёмларидан тушган пул, давлат мулкани сотишдан ёки ижарага беришдан келган маблағлардан шаклланади.²

1-жадвал.

Ўзбекистон Республикаси бюджет таркиби³

		2021	2022	2023
1	Даромадлар (млрд,сўм)	164 799	202 043	232 607
2	Харажатлар (млрд,сўм)	165 879	236 579	257 734
3	Баланс (дефицит(-)/профицит(+))	-1080	-34 536	-25 127
4	Солиқ юки, %	22,4	22,7	21,8

2021-2022-йилларда COVID-19 пандемияси ва дунёдаги тез ўзгарувчан сиёсий ва иқтисодий вазият туфайли юзага келган мураккаб ижтимоий-иқтисодий шароитда Давлат бюджети харажатларини ошириш зарурияти вужудга келди. Дастлабки баҳолашга кўра 2022 йилда харажатларнинг ортиши натижасида Консолидациялашган бюджет тақчиллиги ЯИМга нисбатан 4,0% ни ташкил этди. 2023 йилда Давлат бюджети даромадлари 232 607 млрд сум прогноз

¹ Ўзбекистон Республикаси Бюджет Кодекси 3-модда.

² Maxmudov N.M., Asqarova M.T., Umarov I.Yu., Makroiqtisodiy tahlil va prognozlash. –Darslik. –T.: Iqtisodiyot, 2014. 249 b.

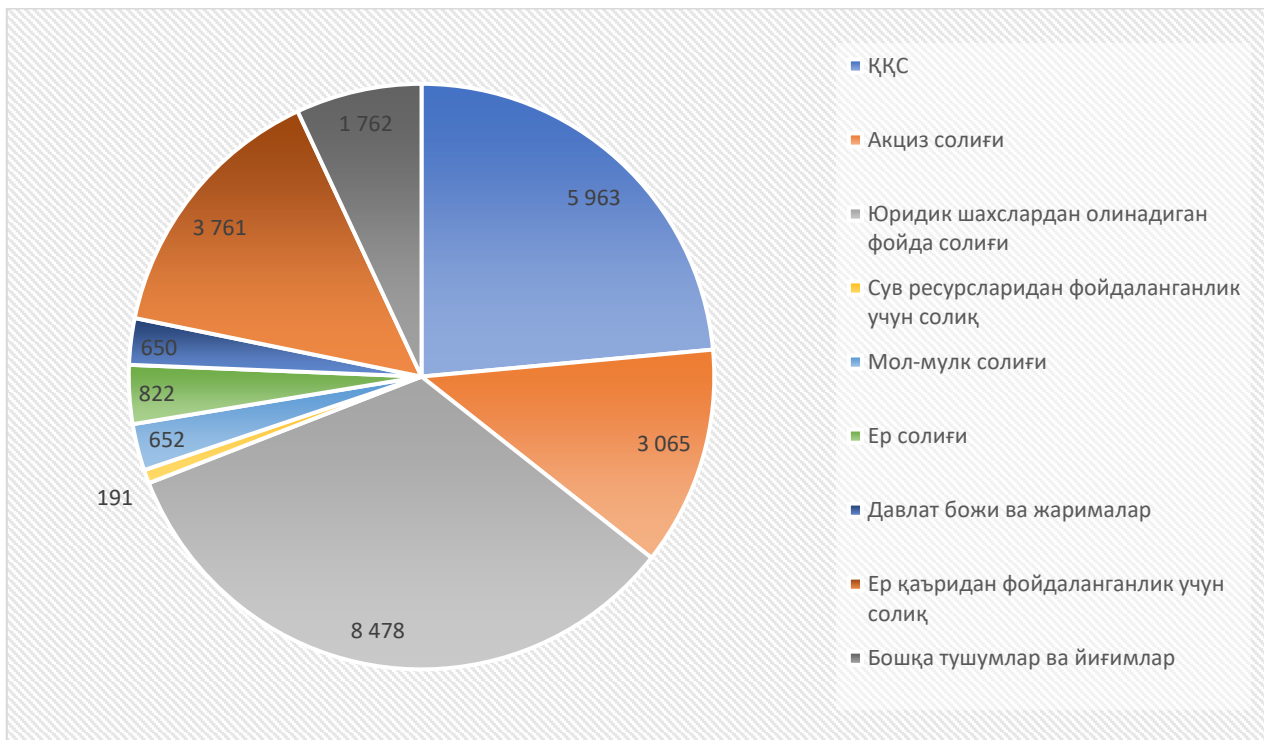
³ “Фуқаролар учун бюджет: 2023 йил учун тасдиқланган бюджет”.

килинди ёки ЯИМ га нисбатан 21,8 фоиз (2022 йилда **202 043 млрд сум** ёки ЯИМ га нисбатан 22,7 %). Шундан энг катта миқдори Қўшилган қиймат солиғига 63 775 млрд сўмга ва энг кам миқдори эса Сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиққа тўғри келмоқда.

Ўзбекистон Республикасида бевосита солиқ улуши 46 %ни ташкил қилса, билвосита солиқлар даромад таркибида 30 %ни ташкил қилмоқда. Шунингдек, айтишимиз керакки ресурс тўловлари ва мол-мулк солиғи ҳам йиллар давомида ўсиш тенденциясига эга бўлмоқда.

Бюджет-солиқ сиёсатида солиқ тизимини такомиллаштириш муҳим ўрин тутди. Шу сабабли, солиқлар сони 13 тадан 9 тага камайтирилди. Шунингдек, солиқ юкини камайтиришга қаратилган ислохотларни давом эттирган ҳолда бюджет-солиқ сиёсатига 2023-йилдан бир қанча солиқларда ўзгаришлар бўлиши таъкидланди, яъни қўшилган қиймат солиғи, фойда солиғи, айланмадан олинадиган солиқ, акциз солиғи ва жисмоний шахслардан олинадиган олинадиган даромад солиғи шулар таркибига кириди. ҚҚС солиқ ставкаси 15% дан 12% гача пасайтирилди. 2023 йил 1 февралдан нефт маҳсулотлари ҳамда ишлаб чиқариладиган алкоголь ва тамаки маҳсулотлари бўйича акциз солиғи ставкалари 10 %га индексация қилинди.

Давлат бюджетининг 2023 йил учун харажатлари **257 734 млрд сўм** ёки ЯИМнинг 24,1% (2022 йилда - 236 579 млрд сўм ёки ЯИМнинг 26,6 %и) ҳисобида тасдиқланди. Иктисодий ўсишни рағбатлантириш мақсадида тармоқ ривожланиш дастурларини амалга оширишга сарфланадиган харажатларни ошириш режалаштирилган. Ўзбекистон Республикасининг давлат бюджети харажатлар таркибини таҳлил қиладиган бўлсак, ижтимоий соҳа учун давлат бюджети томонидан 129 891 млрд сўм ажратилган яъни бу йўналишга таълим, соғлиқни сақлаш, маданият, спорт, фан, нафақалар, моддий ёрдам ва компенсация тўловлари, бюджетдан ташқари Пенсия жамғармасига трансфертлар, уй-жой билан таъминлаш дастурларини молиялаштиришга харажатлар ва бошқа ижтимоий харажатларни ўз ичига олади.

1-расм. Солиқ таркибий турлари бўйича 2021-йил бюджет тушумлари тўғрисида маълумот (млрд, сўм)¹

2021-йилда ҚҚС 5 963 млрд сўмни ташкил қилган бўлса 2022-йилда 7 591млрд сўмни 2023-йилда эса 8 399 млрд сўмни ташкил қилган. Шунингдек акциз солиғини таҳлил қиладиган бўлса, 2022-2023-йилларда бу солиқ туридан тушган тушум сезиларли даражада ўсиб, 3 355 млрд сўмни ташкил қилган. Бюджетга катта даромад келтирадиган юридик шахслардан олинадиган фойда солиғи эса 9 521 млрд сўмни ташкил қилган. Ер солиғи 2021-йилда 822 млн сўмни ташкил қилган бўлса келгуси йилларга келиб, яъни 2022-2023-йилларда 1 425 млрд сўмга кўтарилган. Шу билан бирга бошқа солиқлар ва божларда келгуси йилларда сезиларли тарзда кўрсаткичлар ўзгарганлигини кўришимиз мумкин.

Шуни айтишимиз лозимки, ижтимоий ва иқтисодий хусусиятига кўра давлат мақсадли фондлар даромадлари ва харажатлари таркиби бўйича йиллар давомида ўзгариш тенденциясига ега бўлиб, пировард натижа иқтисодиётни изчил ривожлантириш ва аҳоли турмуш фаровонлигини оширишга қаратилгандир. Шу билан бирга, айнан бюджет-солиқ сиёсати давлатга зарур бўлган молиявий ресурслар миқдорини ва ҳақиқий захираларни кўрсатади,

¹ <https://www.soliq.uz/page/asosiy-korsatkichlar>

мамлакатнинг солиқ иқлимини белгилайди, яъни бюджет, харажатларнинг аниқ йўналишларини белгилайди, тармоқлар ва ҳудудлар бўйича харажатлар фоизини белгилайди. Давлат иқтисодий сиёсатининг ўзига хос ифодаси.

Бюджет орқали миллий даромад ва ялпи ички маҳсулот қайта тақсимланади. Бюджет иқтисодиётни, инвестиция фаолиятини тартибга солиш ва рағбатлантириш, ишлаб чиқариш самарадорлигини ошириш воситаси бўлиб, ижтимоий сиёсат айнан бюджет орқали амалга оширилади.

Ўзбекистон Республикаси тараққиётининг бугунги босқичида давлат молиясини бошқариш тизимини амалга оширилаётган иқтисодий ва демократик ислохотлар талабларига мослаштириш, улар фаолиятини сўнгги ижобий натижаларни кўзлаган ҳолда мувофиқлаштириш, давлат молиясини бошқаришни шаклан ва мазмунан янги сифат поғонасига кўтариш, давлат молиясини бошқариш органлари, биринчи навбатда, солиқ тизими фаолиятини такомиллаштиришнинг зарурлиги, солиқларда имтиёзлар берилиши босқичма босқич солиқ юқини пасайтириб борилиши ва бу борадаги муаммоларни тадқиқ этишнинг зарурлиги давлат молиясини институционал таркибини ислоҳ қилишда солиқ сиёсатининг зарурлигини белгилаб беради. Таклиф сифатида шуни айтиш жойизки, бюджет-солиқ сиёсатига стратегик ёндашувни татбиқ этиш мақсадида ўрта муддатли бюджет асосларини ишлаб чиқиш ҳамда йиллик бюджетни шакллантиришнинг янги “натижага йўналтирилган бюджет” тизимини жорий этиш, фискал таваккалчиликларни баҳолаш, молиявий активлар ва мажбуриятлар ҳисобини юритиш ҳамда уларни самарали бошқариш тизимини жорий этиш лозим.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати: (REFERENCES)

1. Ўзбекистон Республикаси Бюджет кодекси.
2. Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодекси.
3. “Фуқаролар учун бюджет: 2023 йил учун тасдиқланган бюджет”.
4. Makroiqtisodiyot. O‘quv qo‘llanma. Djumayev.Z.A.- T: “Innovatsion rivojlanish nashriyot - matbaa uyi”, 2018. - 279 bet.
5. Maxmudov N.M., Asqarova M.T., Umarov I.Yu., Makroiqtisodiy tahlil va prognozlash. –Darslik. –T.: Iqtisodiyot, 2014. 249 b.
6. Налоговая политика государства : учебник и практикум для академического бакалавриата / Н. И. Малис [и др.] ; под ред. Н. И. Малис. — 2-е изд., перераб. и доп. — М. : Издательство Юрайт, 2018. —361 с